

Prehľad dejín Istebného.

Praveké osídlenie dolnej Oravy.

Archeologickými výskumami sa podarilo zmapovať a doložiť postupné osídľovanie regiónu v **strednej a mladšej dobe bronzovej** a v **dobe železnej** (Dolný Kubín, Medzihradné, Tupá a Ostrá skala, Veličná, Oravský Podzámok, Ostražica, Istebné, Medzibrodie). Osídlenie nebolo prerušené ani v **dobe rímskej** (Trniny) a neskôr i v **období príchodu Slovanov** na naše územie, ktorí sa v oblasti Oravy usadili na prelome 8. a 9. storočia p. n. l. na výšinných sídliskách Tóniny nad Dolným Kubínom, Istebné – Hrádok, na hradnej vyvýšenine nad Oravským Podzámkom a v hradisku Ostrá skala nad Vyšným Kubínom.

Istebné – Hrádok

v lokalite Istebné – Hrádok pri stavbe oravskej vicinálnej železnice v r. 1898 objavili časti **opevneného hradiska a bronzové predmety**; 29 ich bolo odovzdaných múzeu v Martine. Riadny archeologický výskum sa vykonával v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch; podľa nálezov črepov zaradili archeológovia hradisko do staršieho **halštatského obdobia** (staršia doba železná, 700-300 r. pred Kr.)). Zrubová palisáda hradiska postavená v korune valu dosahovala šírku 8 m a na najvyššom mieste 5,5 m. Drevená konštrukcia strážnej veže bola zvnútra vymazaná hlinou. Pozdĺž zrubového vystuženia zemného valu boli v tejto časti pracovné priestory na tkanie látok. Tu boli nájdené kostry dospelých ľudí, pravdepodobne zahynuli pri dobýjaní a zničení sídliska nepriateľom.

Najstaršie dejiny Istebného

Na základe archeologických a jazykových dokladov je možné predpokladať už **pred 13. storočím** existenciu staršej siete sídlisk, ku ktorej patrili: Veličná, **Istebné**, Kňazia, Dolný Kubín, Mokrad', Nižná a Tvrdošín, hoci prvé písomné údaje o uvedených obciach sú až zo 14. a 15. storočia.

Prvá zachovaná písomná zmienka o časti chotára Istebného je z r. **1272** v popise územia, ktoré dostal od kráľa Ladislava istý Hocymér /Chotimír/, zakladateľ zemianskeho rodu Revických v Revišnom. V donácii sa spomína *Hrádok a Mníšska stráň*, na ktorej sa nachádzal kláštor rádu templárov alebo johanitov. Prvá písomná správa o už **existujúcej obci je z r. 1316**, Istebné sa uvádza ako – „*Isztebna vocatam in districtu de Arva*“ (Istebné zvané v dištrikte Orava). V tom roku si rytier Mikuláš, syn Lukáša, jeho ďalší synovia a príbuzní z Liptova vymenili svoj majetok Belsko v Liptove za majetok magistra Donča v **Istebnom** s presne vymedzenými hranicami.

Predpokladá sa, že pôvod názvu Istebné súvisí s Hrádkom; Istba, Istebna sú staré označenia opevneného sídliska.

Zemepán a majiteľ Istebného

Dňa 2. januára 1382 kráľ Ľudovít I. za verné služby daroval **Dávidovi**, synovi Petra z turčianskej osady Hostie (Vendegh) zem zvanú **Istebnek** v župe Oravskej. Donáciou (darovanie majetku) bol Dávid – na kráľovskom majetku hlavný koniarnik – aj s bratmi Antonom, Jánom, Matejom a Jakubom povýšený do zemianskeho stavu. Do majetku boli uvedení 11.12.1382 na príkaz kráľovny Alžbety. V roku 1391 si dali listiny zapísať do Turčianskeho registra. Odvtedy sa Istebné vyvíjalo ako **zemianska obec** (kuriálna osada), **patriaca zemianskej rodine Dávidovcov**. Dávidovci boli zemepánom Istebného do r. 1798.

Dávidovci majú spoločný pôvod s rodinou Záturcký zo Záturčia v Turci; sú potomkami kráľovského rybára Uzdu, ktorému daroval kráľ Belo IV. v r. 1245 zem Záturcie a susedné Hostie. Dávidovci sa vyčlenili od Záturckých po donáciách v r. 1382 na Istebné a v r. 1386 na Turčiansky Peter; začali sa

vyvíjať ako samostatný rod. Pri zrode Dávidovcov vznikli dve vetvy, turčianska a oravská; turčianski Dávidovci používali prídomek „z Turčianskeho Petra a Dolného Záturčia," oravskí Dávidovci „z **Turčianskeho Petra a Istebného**". Dávidovci pôsobili ako významní župní hodnostári na Orave aj v Turci, ba aj v uhorskej dvorskej kancelárii. Matej Dávid bol v 40-tych rokoch 15. stor. slúžnym, Ladislav Dávid bol v r. 1544-1553 podžupanom Oravskej stolice, jeho syn Ladislav bol tiež podžupanom, v 17. stor. bol podžupanom Pavol Dávid a jeho potomkovia.

V r. 1798 prevzal majetky v Istebnom **Anton Šándor**, ktorý sa priženil do rodiny Dávidovcov.

V r. 1804 kúpil Istebné **Michal Ambrózy**. Dcéra Anna Ambrózy sa vydala za **Jozefa Csillagiho**, tým Istebné prešlo do vlastníctva ich **syna Samuela**, ktorý bol v r. 1844 povýšený do zemianskeho stavu; zemepánom bol do zrušenia poddanstva v r. 1848.

Istebné u rokoch 1382 – 1849

V daňových súpisoch v rokoch 1547-1548 patrí osada Istebna Ladislavovi Dawidovi, má 7 port (porta=z lat. brána, daňová jednotka), 1 richtára, 8 želiarov, 2 bedárov a 2 pastierov.

Počet ralí v Istebnom v 16. storočí:

1549-53	1544	1555-59	1564-66	1567	1569-70	1572-75	1577-78
5	4	5	4	2	4	3	3,5

V rokoch 1547 sa zmocnil Istebného **Václav Sedlnický**, správca Oravského panstva, chcel obec natrvalo pripojiť k Oravskému hradu; Sedlnický držal Istebné násilím 3 roky. Kráľovská komisia nariadila v r. 1550 Sedlnickému vrátiť obec oprávnenému majiteľovi vicišpánovi Ladislavovi Dávidovi.

V roku 1608 sú na zdanenie iba 2 sedliacke domy, r. 1647 napočítali 6 ralí, r. 1695 bolo 1,5 obývanej rale a 3,5 rale opustenej.

Šľachtické povstania. Ťažké časy nastali pre Istebňanov v 17. storočí, naplnenom stavovskými povstaniami a náboženskými vojnami. V roku 1604 vydrancovali Istebné **Bočkajovi hajdúsi**; v kanonickej vizitácii zo septembra 1604 je zaznačené, že v obci je veľká bieda a z 19 sedliackych domov **zostalo len 7**. Po obsadení Oravského hradu cisárskym vojskom v r. 1670 boli zavedené nové dane – **porcie** – ktoré umožnili vojsku vymáhať ich od obyvateľstva podľa svojich potrieb. V r. 1672 prišiel na Oravu oddiel vzbúrencov vedený **Gašparom Pikom a** obsadil Oravský hrad; povstanie bolo rýchlo potlačené, Pika a 25 oravských a liptovských richtárov bolo kruto popravených, ďalších 30 Pikových vojakov bolo neskôr v strašných ukrutnostiach umučených. V r. 1678 prišlo na Oravu povstalecké vojsko Imricha Tökölyho, nie však nadhlo, zakrátko obsadilo Oravu opäť cisárske vojsko. V r. 1683 dorazilo na Oravu **litovské vojsko** poľského kráľa Jána Sobieského, dobyli Oravský hrad, **na celej Orave lúpili, pálili a vraždili, pozbieranú úrodu v sýpkach a humnách spolu s dobytkom zapálili**. Vydrancovali a vypálili 27 oravských dedín a odviezli si bohatú korisť. Ostala po nich nepopísateľná bieda, tretina obcí vypálená, úroda zničená a dobytok zabratý, vojsko zanechalo po sebe plač a nariekanie obyvateľstva, ktoré vyšlo na žobrácku palicu. Po ich odchode **zostalo v Istebnom len štvrtina usadlostí**, väčšina Istebňanov pred nimi utiekla a skrývala sa v horách.

V 60-tych rokoch 18. storočia postavili Dávidovci **veľký moderný kaštieľ**, ktorý musel stáť veľa peňazí. Stavbu zakladali vedľa starej lipy pripomínajúcej, že pri nej stálo staršie sídlo rodiny. Keď dielo dokončili, muselo ohúriť všetkých šľachticov široko-d'aleko. Svojimi rozmermi aj reprezentatívnym uplatnením slohových znakov baroka **prekonalo všetky šľachtické sídla** na Orave. Kaštieľ je dvojpodlažný,

dvojtraktový s päťdielnym pôdorysom, so vstupnou halou z ktorej sa vychádza na malú terasu a cez schodište zostupuje do parkovej záhrady.

Hlavným zdrojom obživy poddaných v Istebnom bolo **poľnohospodárstvo** spojené s **chovom dobytky**. Kvalitné pasienky sa nachádzali na Čremoši, Vazici a pri Čiernej hore. O pasienky sa viedli dlhoročné spory, s Václavom Sedlnickým, ktorý zaujal r. 1552 uvedené pasienky, spor vyriešil Juraj Thurzo, ktorý potvrdil metačné (chotárne) listiny, podľa ktorých pasienky patrili Jánovi Dávidovi. Najdlhšie spory o pasienky sa viedli s Veličňanmi, až 255 rokov.

Niekoľko sporov s Veličňou: r. **1607** spor o chotárnu hranicu tzv métu v „Zajačích kríkoch“, v r. **1689** sa Veličňania sťažovali slúžnemu, že Istebňania „rozmetali“ niektoré hraničné kopce na Čremoši, v **októbri 1731** prikázal Juraj Dávid svojim poddaným spáliť uhlisko kováčovi Pavlovi Molotovi z Veličnej a spôsobil mu škodu 15 rfl., dňa **4.8.1742** napísal Ján Dlabáčka, richtár z Istebného, že „*páni Veličňania im zajali 4 volov na Prostrednej*“ a za ich vrátenie museli zložiť 3 zlaté a sľub že sa nedopustia priestupkov na spornom mieste, **7. júna 1765** vypovedalo na Župnom úrade 7 svedkov, že „*Istebňania na rozkaz pána Jána Dávida dňa 4. júna na svitaní prepadli veličňiansky salaš v Čiernej hore, vykradli ho a vypálili*“, v r. **1765** súdne rozhodnutie potvrdilo hranice z r. 1677, ktorá začínala v doline medzi Lisicou a Čremošom, pokračovala „*hore na vrch k ponoci idúci od tej doliny, ktorá medzi Čremošom a Čiernou horou leží pod samý ten vrch Čierna hora nazývaný až do potoka Istebníka, odtud hore tým potôčikom až do doliny a na lúku Mackov Laz nazývanú, kde v prostriedku práve kopec Hrubý nazývaný jest a odtud chodníkom pod Surovým vrchom až na Pagáčove lúky, vyše Pagáčových lúk po samú chrasť až na kopce*“, v júli **1770** Istebňania zajali Veličňanom čriedu koní, ktoré sa pásli na poľane pri potoku Istebník pod Mackovým lazom, v r. **1772** Veličňania zajali obyvateľom Istebné na lúke v Čiernej hore 7 volov, v **júli 1782** Veličňania zajali Istebňanom celé stádo dobytky. Spory ukončil v r. **1804** nový majiteľ Istebného **Michal Ambrózy**. Veličňania tiež mali záujem na ukončení sporov a richtár Veličnej ochotne zaplatil 50 zl. slúžnemu za nové vytýčenie hraníc.

Na začiatku 19. storočia postavili na dolnom konci druhý, celkom **malý kaštieľ**, ktorý poznáme pod názvom Csillaghyovský. Staval ho Jozef Csillaghy a Michal Ambrózy. Je to trojdielny prízemný kaštieľ, mal zaujímavý portikus pred strednou tretinou pôdorysu, nesený na štyroch dórskejších stĺpoch. Pôvodná architektúra sa zmenila po prestavbách.

Michal Šulek zaznamenal: vynikajúci učiteľ zložil pri príležitosti kúpy Istebného prefektom Michalom Ambrózom v r. 1804 **báseň**, v ktorej **opisuje chotár, poddaných, želiarov, ich prácu a stravovanie**. Je to aj výborný historický prameň, ktorý nás veľmi dobre informuje o obci na začiatku 19. storočia.

Opis chotára začína vymenovaním chotárnych názvov: *Baba, Borovje, Dúbja, Bukovina, Jelša, Balážovská, Čierny vrch, Brezina, Hrádek, Dlhé hony, Kečka, Rakytiny, Kaluže, Kamenô, Lavičky, Krátiny, Laz, Ježíkov jarok, Geti, Folvarčisko, Hrabovec, Hlbokô, Hôrka, Košarisk, Žiar, Hlboký jarok, Hutkov jarok, Hliny, Jurášovské hôrky, Krivé tále, Klíny, Dielnice, Doliny, Kavorok, Košovo, Mačací zámok, Mláky, Ležov kút, Surová, Murín, Kupčekovská, Mädov laz, Bučkovo, Medzipotoky, Pôlča, Polákovo, Suchý jarok, Sedlo, Stožek, Koňúhovo, Pláňa, Mizerovo, Mriečno, Michalovo Žrielo, Vlčá jama, Podvornica, Gäsova roveň, Sihoť, Pálenica, Pieckove jamy, Poľana, Pietrová, Vyšnie Triesky, Nižnie Triesky, Úboč, Biatová, Pášek, Holatina, Ležová, Suchá dolina, Široká dolina, Kus doliny, Temná dolina, Kravárky, Horica, Močilá, Na pleso, Sviňárky, Žigmundova dolina, Medzihory, Zadnie hory, Pivničská, Ráztoka, Mlynisko, Záhon, Stupčiská, Zajačie, Zákluča, Závozie, Skalice, Priepadliská, Hrackovo, Teplice, Hrady, Kapustníská, Úplzeň, Záhrady, Vrbisko, Úplazy a Ohrady*. Lisicu opisuje ako horu bohatú na stromy – *javory, svrčiny, jasene, mukyne, jedle, bučiny, smrek, borovice, klene, tiež osiky, tisy a bresty*. V horách rastú huby: *rýdziky, mucháčky, hríby, plánky, hlivy, pesterce, fúkačky, smrčky, tanečnice, májovky, strapačky, mlieče, hrasce, kozáky, komprdy a žabáčky*. V chotári bolo **22 studničiek**. Dva

potoky **Hrabovec a Brezový** boli chudobné na ryby, ale bohaté na raky. Pstruhy sa vyskytovali v Itebnianskom potoku, pozdĺž ktorého viedla hlavná zástavba sedliackych domov. Itebné bolo **jedinečné výsadbou líp**. Bolo ich vyše 100, najstaršie okolo evanjelického kostola vysadené v 80-tych rokoch 17. storočia. Ján Vladimír Hroboň o mnoho rokov neskôr (v r. 1937) nazval Itebné „**Dedinka sto líp**“. V dedine boli **2 kaštiele**, ktoré potrebovali opravu, **3 panské domy, hostinec, pálenica, 2 mlyny a 1 pila**. Poddaných bolo **35 s rodinami**. Gazdovali na 16 urbárskych raliach, každý deň robotovali na panskom poli a svoje polia neraz obrábali v noci. Zaznamenal priezviská všetkých poddaných v obci: *Adamec, Baričák, Čačany, Greguška, Čupala, Furinda, Feračík, Haluška, Hudco, Talabaj, Belica, Gonos, Jurčo, Kisel, Paško, Pučica, Zdrahel, Vesielka, Bútora, Lupták, Dlabačka, Kôra, Žúbor, Leško, Zeman, Juráška, Kováčik, Chmára, Kurtík, Sejo, Madera a Poláčik*. Želiari, nazývaní aj komorníci, nemali pole, žili na majeri v chatrčiach a mohli si nazbierať raždie v panských lesoch. Ako želiari sú uvedení: *Žoviak, Muranec, Franko, Slosárka, Riganka, Bútora, Krivdová, Slúšný, Čačanka a Chrchút*. Z remeselníkov sa spomína **zlatník, čižmár, dvaja mlynári, kováč, majordomský, črievičkár a krčmár**.

Samospráva obce: v Itebnom ako zemianskej dedine bola už od 17. stor. užívaná obecná samospráva s **každoročnou voľbou richtára**. V ostatných sedliackych poddanských dedinách Oravského panstva fungoval šoltýsky systém; na čele dediny boli nevolení dediční richtári – **šoltýsi**. Zrušila ho panovníčka Mária Terézia v r. 1774. Richtárovými pomocníkmi boli **prisažní a notár**, ktorý viedol písomnú agendu obce. Zaujímavé je, že Itebné nepoužívalo obecný znak ani po zrušení poddanstva a v obecnej pečati mali len kruhopis s textom: „*Pečať obce Itebné, župa Oravská*“.

Cirkevný život: od najstarších čias patrilo Istené do pôsobnosti najstaršej farnosti na Orave, do **farnosti vo Veličnej**, ktorá patrila pod správu nitrianskeho archidiakonátu. Od polovice 16. storočia sa zo Spiša a stredoslovenských banských miest, väčšinou osídlených nemeckými obyvateľmi so stykom s Nemeckom šírili správy o reformačnom hnutí, ktoré našli **priaznivcov aj na Orave**. Keď r. 1559 a 1560 vizitoval archidiakon Michal Zeghedi veličniansku faru, našiel kňaza ženatého a prislúchoval Večeru Pánovu obidvoma spôsobmi. Keď sa v r. 1556 stali majiteľmi oravského panstva **stúpenci reformácie Thurzovci**, podľa zásady „*cuius regio, eius religio*“, „*koho panstvo, toho náboženstvo*“, sa reformácia rýchlo šírila po celej Orave, do polovice 17. stor. bola skoro celá Orava evanjelická. výraznou postavou reformácie vo Veličnej bol kňaz **Michal Mokoschinus**, pôsobil v r. 1551-1580. počas jeho pôsobenia, od r. 1576 sa obidva zbory – veličniansky a itebniansky – úradne označujú ako evanjelické. Od r. 1654 silnie na veriacich protireformačný tlak, v Itebnom slúžil rím.-kat. omše hlavný organizátor protireformácie a rekatolizácie na Orave poľský misionár **Ján Sczechowicz**. V poslednej tretine 17. stor silnie rekatolizácia, r. 1672 cisár Leopold I. vydal nariadenie vrátiť cirkevné majetky katolíckej cirkvi. V r. 1688 vyhнали posledného evanjelického farára z Veličnej, evanjelický zbor zanikol, zanikla aj latinská škola. Okolo r. 1674 zanikla Bytčianska superintendencia a s ňou aj oravská kontubernia. V roku 1688 vyzvali listom kráľovskí komisári Revický a Pongráč **Štefana Clementisa**, aby sa ihneď odobral do Itebného a v zmysle stanov Šopronského snemu zriadil **v Itebnom evanjelický kostol, faru a školu**. Na to bol určený kopcovitý terén Medová hôrka. Komisári nariadili postaviť „*oratorium*“, teda modlitebňu bez zvonice. Do novej evanjelickej farnosti patrili obce: *Kraľovany, Párnica, Zázrivá, Žaškov Itebné, Revišné, Veličná, Zábrež, Poruba, Beňova Lehota, Malý Bysterec, Veľký Bysterec (neskôr pripojený k Leštínám) a Gäcel*. Drevený tzv. **artikulátny kostol** bol postavený asi v r. **1689**. Peniaze získali aj prosbopisom u švédskeho kráľa. V kostole boli: barokový **oltár so Sv. Trojicou** a nápisom: „*Pro gloria aeterni summi TRINUNI DEI fieri curavit A. Di. 1698 die 25 junii*“, nad oltárom je erb rodiny Kellemessy s nápisom „*G. D. Johannes Kellemessy L C. Arvensis Iudex et notarius*“; ďalej **kazateľnica** vo florentínskom slohu zdobená postavami čtyroch evanjelistov, nad kazateľnicou je **holubica** – symbol

Ducha Svätého, na nej je umiestnený erb rodiny Bajcsy z Gäcele – havran s korunkou; **krstiteľnica**, zavŕšená je plastikou vyjadrujúcou Ježišov krst; **obrazy**: apoštol Jakub zabitý kyjom, kráľ Dávid s harfou (pripomína rod Dávidovcov), ukrižovaný apoštol Ondrej, apoštol Pavol, apoštol Peter, apoštol Matej, apoštol Bartolomej zvrátený z kože a apoštol Šimon prepílený pílkou. Na západnej strane je **tvár Martina Luthera a Umučenie** s nápisom: „*Usoudil sem jiného neumeti mezi vámi, nežli Ježíše Krista ato teho Ukřižovaného 1 Kor 2*“. Na stene pri kazateľnici je **obraz ženy** nesúcej kríž, do ktorého bijú blesky, to predstavuje trpiacu cirkev, s nápisom „Skze mnohá soužení ... (Skutky 10)“. Celá oltárna časť bola vymalovaná po stenách i na strope. S menom prvého farára Štefana Clementisa je spojená stavba chrámu, školy a fary, zomrel v r. 1723 a tu je aj pochovaný. V rokoch 1730 a 1731 bola pôvodná stavba obstaná do podoby pretiahleho kríža, vybudované boli krypty a postavená zvonica. Krypty, do ktorých vedie schodište z kostola boli určené pre kňazov a učiteľov, pre zemianske rodiny **Dávid, Bajčí, Revický** a **Ambrózy** boli v oltárnej časti chrámu, na prázdnu stenu pri vedľajšom vchode pribudli latinské nápisy – výpovede cirkevných otcov a citáty z Vulgaty. Na stenu za patronátnou lavicou pribudli erby rodín **Dávid, Ambrózy, Csillaghi** a **Párnických**, erb rodu **Revických** je nad vedľajším vchodom; najstarší patrí Dávidovcom, zakladateľom obce s nápisom: „*K Egr. David de Tur. St. Pet. Istebna 1719*“. Zvonicu postavili v r. 1731 z kameňa, v hornej časti mala drevenú konštrukciu a v nej zvony. Paluba v rozmeroch 5x5x2,5 m mala šindľové zastrešenie a na vrchu drevený kríž. Starší zvon je z r. 1692 a má nápis: „*Campanae sonitus vocat, ergo venite*“, novší z r. 1763 s nápisom: „*Gloria in exelsis deo*“ bol za 1. svetovej vojny zkonfiškovaný, na jeho miesto pribudli 2 väčšie, používané dodnes. Pôvodný cintorín sa rozkladal na Medovej hôrke hneď za kostolom a neustále sa posúval smerom nahor. Pôvodná fara bola veľmi skromná, postavená z dreva a vtlačená do svahu oproti kostolu, vyžadovala neustálu opravu a pristavovanie hospodárskych budov. Od r. 1725 sa vedú **matriky** pokrstených a pochovaných, od r. 1747 aj matrika sobášených. V r. 1760 namontovali **nový organ**, ktorý zhotovil Michal Heisner z Banskej Bystrice za 150 zfl.. Ján Tonsoris dal pred r. 1773 vybudovať **cirkevnú kryptu** pre pochovávanie zaslúžilých činovníkov evanjelickej cirkvi z okolitých obcí. Chrám slúžil pre obce dolnej Oravy do vydania Tolerančného patentu cisárom Jozefom II. v r. 1781. V krátkom čase sa osamostatnila Veličná, Zábrež, Poruba, Malý Bysterec, Beňova Lehota a Žaškov.

Škola: pôvodne istebnianske deti navštevovali latinskú školu vo **Veličnej** kam cirkevne patrili. Evanjelickej školu zriadili v Istebnom pravdepodobne v r. **1689** pri artikulárnom chráme. Škola sa stabilizovala v r. 1709 po porážke povstania Františka Rákoczyho, keď zostali na Orave 2 artikulárne chrámy v Istebnom a Leštínach a pri nich aj školy. K vynikajúcim učiteľom patrili **Michal Šulek** z Veličnej (1789-1809). Pochádzal z významnej a vzdelanej rodiny, jeho piati bratia pôsobili ako kňazi. Bol vynikajúci latinčinár a postaral sa o uloženie veličnianskeho mestského archívu. Písal básne a vinše. Začal písať protokol školy istebnianskej, uviedol v ňom meno všetkých učiteľov od r. 1704, dôležité listy a nariadenia kráľovskej komory, konventov evanjelickej cirkvi atď. Cenný je meno žiakov od r. 1789 z ktorého sa dozvedáme, že v r. 1789-1791 navštevoval istebniansku školu vynikajúci **Ján Seberini** z Veličnej. V r. 1789 mala škola 10 kníh matematiky, fyziky, dejepisu, zemepisu, prírodopisu, literatúry, čítania, atlas a vo vybavení školy sa spomína drevený stôl, skriňa s kovaním, skriňa na potraviny, nástenné slnečné hodiny, zástava, bubon, železná vidlička, pozlátaná nádoba a 3 doštičky na písanie. Školu navštevovali aj deti zo susedných obcí. Stará škola už nevyhovovala, preto postavili novú školu, ktorá bola **22.11.1843** slávnostne posvätená, dokončená aj zvonka bola o 7 rokov.

V roku 1844 bol Samuel Csillaghy uvedený do **zemianskeho stavu**.

Revolučné roky 1848-1849: v roku 1848 Uhorský snem **zrušil poddanstvo**, urbársky stav medzi Istebňanmi a zemanom pokračoval až do jeho právneho vysporiadania v r. 1864.

Istebné v rokoch 1850 – 1918

V r. 1864 uzatvorili istebnianski gazdovia s Csillaghyovcami urbársku dohodu, založili **Spolok bývalých urbarialistov** a kúpili od nich prvú horu. V r. 1874 mali podielníci lesy pod Kečkou a v Čiernom vrchu, neskôr v lokalite Priečno, v r. 1924 vlastnili 131,88 ha lesov a 14,79 ha lúl. Na začiatku 20. stor. bolo v spolku 64 podielnikov. V nasledujúcich rokoch sa vytvorilo 5 spoločenstiev: *Spolok bývalých urbarialistov obce Istebné, Ján Macko a spol., Ondrej Mišura a spol., Ján Mišura a spol., a firma Prvovýroba.*

Hasičský spolok v Istebnom založili občania v r. 1892, kúpili ručnú striekačku, ktorou hasili aj veľké požiare v D. Kubíne a V. Bysterci.

Škola: Dňa 24.2.1872 „vizitoval“ v Istebnom preddunajský superintendent Ludvik Geduly, zapisovateľ jasenovský farár **Cyril Zoch** zanechal cenné údaje o škole: školu navštevovalo **43 žiakov** vo veku od 6 do 12 rokov, rozdelených do dvoch tried. Vyučovalo sa dopoludnia od 9 do 12 hodiny a popoludní od 14 do 16 hodiny, denne 5 hodín. Školský rok trval 8 mesiacov a vyučovanie začínalo v polovici októbra. Výročné skúšky sa konali v kostole, verejne v prítomnosti dekana, členov školskej komisie a rodičov. Prázdniny trvali 3 – 4 mesiace. Hlavné príčiny zlej dochádzky boli rodičovská nedbanlivosť, poľné práce, pasenie dobytku i zdravotné dôvody. V r. 1872 sa vyučovali predmety: *Lutherov katechizmus, biblická história, cirkevný dejepis, náboženský spev a motlidby, prírodopis, všeobecný zemepis, ovocinárstvo, matematika, čítanie, písanie, astronómia a telocvik.* Za pôsobenia Juraja Kmeťa postavili v r. 1895 **novú školskú budovu**, ktorá stojí dodnes.

Priemysel: začiatkom 20. stor. začali Csillaghyovci podnikať, Gabriel dal postaviť prvú oravskú **parotehelňu**, hádam prvý priemyselný podnik na Orave. Pracovať začala v r. 1912, naplno sa rozbehla v r. 1918. Okrem tehly sa tu vyrábala škridlá a drenážne rúrky, ktoré tvorili štvrtinu výroby. Tehelňa zamestnávala 50 – 60 ľudí, cez zimu 10 – 15.

Maďarizácia: v poslednej štvrtine 19. stor. zavádzala uhorská vláda násilné **pomaďarčovanie Slovákov**, na úradoch sa používal maďarský jazyk, v školách sa vyučovalo po maďarsky a iné kampáne. Csillaghyovci, najmä Štefan Csillaghy presadzovali maďarských učiteľov do škôl a výrazne podporovali maďarizáciu. Slovensky národne orientovaný farár Ján Hroboň a učiteľ Juraj Kmeť si od neho vytrpeli mnoho ponižovania a urážok.

Prehľad počtu obyvateľov Istebného

<i>rok</i>	<i>1828</i>	<i>1869</i>	<i>1875</i>	<i>1890</i>	<i>1900</i>
<i>počet obyvateľov</i>	695	491	398	411	421
<i>počet rodín/domov</i>	87	73	69	67	86
<i>rok</i>	<i>1912</i>	<i>1921</i>	<i>1930</i>	<i>1960</i>	<i>2013</i>
<i>počet obyvateľov</i>	371	424	422	1861	1450
<i>počet rodín/domov</i>	74	74	82	172	

Vystáhalolectvo: od polovice 19. stor. sústavne klesal počet obyvateľov obce; príčinou boli tvrdé životné podmienky, epidémie a najmä vystáhalolectvo, hlavne do USA, kde hľadali prácu. Za 10 rokov sa vystáhalo **asi 50 ľudí**, skutočný počet bol asi vyšší, presný počet ale nepoznáme. Vystáhalci neskôr

finančne pomáhali rodnej dedine; na opravu kostola, stavbu školy, na podporu učiteľov a nadaných žiakov. Boli to bratia Galasovci, Michal Mišura, Ján Madera a zbierkou pomohli aj kanadskí Slováci.

1 svetová vojna: priniesla do Istebného biedu. 60 mužov narukovalo, mužskú prácu museli vykonávať ženy. Nedostatok potravín zvyšovali rekvirácie dobytku a krmovín. Na frontoch padlo 8 mužov: **Ján Šuvada Sejo, Ján Poliak, Michal Madera, Ján Mišura, Ján Madera Lupták, Ondrej Čupala Kubek a Ján Zaťko Straka.**

Obdobie prvej Československej republiky (1918-1939)

O vzniku Československej republiky je v obecnej kronike zaznamenané: „*Prevrat obec zasiahol nie úplne tupo. Ako na iných miestach, tak i obec Istebné vitala s radosťou slobodu národa. Do obce sa dostal chýr, že v okolí rabujú Židov, notárov-maďarónov. Odhodlali sa občania vniknúť do kaštieľa Štefana Csillaghiho a k hostinskému Scheimannovi. Rozbúrený ľud ale utíšil farár Čobrda. Slovenskí národovci z D. Kubína chodili po dedinách, aby oznámili, že národ slovenský nie je viacej otrokom, ale s bratmi Čechmi utvorili si nový štát Československú republiku. Do našej obce zavítali Ondrej Devečka, evanjelický farár z Jasenovej a Aurel Styk, priniesli so sebou zástavu v národných farbách a vystúpili na verejnom zhromaždení ... zo školy odstránili maďarský nápis a maďarskú zástavu. Mládež spievala slovenské piesne*“.

Koncom roka 1918 sa po celej Orave aj v Istebnom rozšírila epidemická **chrípka** zvaná „španielka“. V rodinách jej podľahli väčšinou deti a starší občania. Presný počet zomrelých nie je známy.

Počas bojov s Maďarskou republikou rád sa v Istebnom formovala tzv. **Jánošíkova družina**, jej iniciátorom bol evanjelický farár Ján Hroboň.

Zemania Csillaghyovci sa rozhodli vystahovať do Maďarska, preto rozpredávali nehnuteľnosti, lesy a poľnohospodársku pôdu. V rokoch 1919-1936 kúpili ovyatelia Istebného nehnuteľnosti **za 1,5 milióna** korún. Csillaghyovci **investovali do tehelne** (v r. 1937 vyrobila 2,9 milióna výrobkov), kúpili nákladné auto, osobné auto, traktor a do kaštieľa dali zaviesť **telefón**. V r. 1943 sa rodina Dr. Gabriela Csillaghyho vysťahovala do Diosegu.

V r. 1937 sa v Istebnom konala pri príležitosti 555. výročia trvania obce jubilejná slávnosť, starosta Ján Greguška otvoril **nový obecný dom**.

Pôvodne Dávidovský kaštieľ kúpil Slovenský abstinentský zväz za 320 000 korún a v r. 1937 tu otvorili **abstinentskú liečebňu**. Riaditeľom bol Emil Kraus. V letných mesiacoch liečebňu využívala aj slovenská starostlivosť o mládež.

Remeslá a obchod: nemali veľké zastúpenie, pretože gazdovia chodili nakupovať na týždenné trhy a výročné jarmoky do Veličnej a do D. Kubína. V obci mala *obchod so zmiešaným tovarom* Mária Hanušňáková a *krajčír* Ondrej Kováčik, *obuvníci* Eduard Bukna a Ján Gočál, *zámočník* František Révay, *obchod s vajíčkami* mala Mária pačesová Trnovec, Michal Šuvada a Pavol Zaťko Poliak mali licenciu na *mlátenie obilia mláťačkou*.

V 30-tych rokoch vykonali občania veľa na zveľadení obce: opravili školu a kostol, zregulovali potok pri Csillaghyovskom kaštieli a upravili okolie s cestou, v r. 1938 postavili železobetónový most cez potok na vyšnom konci dediny a zregulovali potok pri moste.

Mnoho mužov pracovalo v belgických baniach, za zarobené peniaze (aj v Amerike) kupovali od zemanov pôdu.

Cirkev: v rokoch 1925-1933 bola v istebnianskom zbore kríza, nepodarilo sa v tom čase obsadiť miesto farára, oživenie nastalo až príchodom **Jána Vladimíra Hroboňa ml.** (tunajšieho rodáka); pustil sa do opravy fary, kostola a jeho oklia, kostol bol pokrytý novým šindľom, ohradil cintorín a urobil priechod popri bráne kostola. V r. 1931 bol starý organ z r. 1768 nahradený novým, zhotovil ho Emanuel Stein

v Kutnej Hore. Istebné sa stávalo strediskom „**Modlitebného bratstva**“. Každoročne bolo v chráme sústredenie jeho členov, ubytovaných v domácnostiach; k členom patrili významné osobnosti evanjelickej cirkvi.

Roky 2. svetovej vojny 1939-1945

Po vyhlásení samostatnej Slovenskej republiky 14.3.1939 sa zmenil politický systém. Bol nastolený systém jednej strany, Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) a vazalský vzťah k Nemeckej ríši. Vláda vyhlásila **vojnu ZSSR** a poslala tam dve divízie; neskôr vyhlásila **vojnu aj USA a V. Británii**. Prijali sa tvrdé **protižidovské zákony**. Sociálna situácia na vojnové pomery v porovnaní s ostatnými krajinami bola pomerne dobrá, ale od r. 1943 sa prejavovali nedostatky v zásobovaní potravinami, na nedostatkový tovar sa zaviedol lístkový systém.

Začiatok 2. svetovej vojny priamo zasiahol Oravu, v týždni pred napadnutím Poľska **prechádzalo nemecké vojsko** cez Oravu ku poľským hraniciam, cez Párnicu presúvali ťažkú vojnovú techniku. Slovensko po nemeckom útoku na Poľsko znova obsadilo **obce odstúpené Poľsku** v roku 1920.

Od r. 1939 chodil istý počet Istebňanov na sezónne práce do Nemecka. V r. 1940 sa obec **elektrifikovala**, v nasledujúcom roku opravili vicinálnu cestu do Istebného; práce viedol Ing. Lebedev a obecný kronikár o ňom zaznačil: „ ... urobil divy s cestami, po ktorých sa ani pešky nedalo ísť a teraz po nich *uháňajú autá*“. Kameň na cestu ťažili v lome firmy Prvovýroba.

Do marca 1942 postihol tragický osud **židovských občanov** Istebného, príslušníci HG ich odvedli do zberného tábora a odtiaľ transportom do vyhladzovacieho tábora v Poľsku.

V r. 1944 prechádzalo istebnianskym chotárom veľa Rusov – utečencov z nemeckých zajateckých táborov; niektorí išli ďalej na východ, niektorí sa pripojili k **partizánskym skupinám**, ktoré sa objavovali v oravských horách v lete 1944. Po vyhlásení Slovenského národného povstania 29.8.1944 nastúpili muži vo veku do 40. roku veku do kasární v Dolnom Kubíne. Po obsadení Dolného Kubína nemeckým vojskom 13.9.1944 sa vojaci a partizáni usadili v Zázrivskej doline. Nemci pri prvom útoku proti partizánom vtrhli 1. októbra do Istebného, zastrelili **Pavla Ferenčíka** a **Jána Štefaničiaka**, zhorel 1 obytný dom a sypáreň. 8. októbra podnikli Nemci ďalší útok na Istebné, pri bojoch s partizánmi zhoreli 2 domy, na ďalšom strecha a dvom gazdom zhorel dobytok. Smrteľne zranený bol **Ján Kováčik**. Od novembra do februára sa v Istebnom vystriedalo niekoľko nemeckých jednotiek. Dňa 18.2.1945 zhromaždili Nemci všetkých mužov od 20 do 30 rokov, odviezli ich do D. Kubína a odtiaľ do Martina, mnohí z nich boli transportovaní na taliansky front. Všetci sa vrátili po skončení vojny. Prechod frontu Istebné nepocítilo, bojovalo sa však v Párnici. Nemci odišli 2. apríla a **5. apríla 1945 prišla Červená armáda**.

Výstavba obce po oslobodení v r. 1945-2013

Spoločenské pomery po roku 1945 boli ovplyvnené zmenami pôvodného hospodárskeho charakteru Oravy. Podieľala sa na tom industrializácia, rozvoj dopravy, cestovného ruchu a zmeny v poľnohospodárstve.

Od začiatku 50-tych rokov v súvislosti s budovaním **závodu na výrobu ferozliatin** sa začala výstavba sídliska; postavených bolo 19 bytoviek, každá mala 12 bytov, neskôr boli vybudované 3 slobodárne a 5 štvordomov. Súčasne sa začalo s výstavbou dvojdomov po pravej strane Hlbokej ulice. V r. 1957 sa vybudovali priestory pre obchod s potravinami, mäsom a zeleninou a tiež dvojtriedna školská budova. V rokoch 1958-1959 sa vybudovala desaťtriedna budova ZDŠ. Rozmáhala sa aj individuálna rodinná výstavba murovaných domov.

V 60-tych rokoch v r. 1960-1961 sa postavil nový závodný klub ROH, robili sa rozsiahle úpravy sídliska, generálna oprava kina Hutník, postavených bolo aj 12 nových obytných domov.

V 70-tych rokoch sa vykonala rekonštrukcia futbalového ihriska, pokračovalo sa vo výstavbe rodinných domov na druhej strane Skalickej ulice, v akcii Z sa postavila požiarňa zbrojnica, rekonštruoval sa dom pre potreby II. Materskej školy, pre študentov Stredného odborného učilišťa sa postavil učebno-výchovný pavilón – 6 učební a ubytovacie priestory a neskôr aj športová hala, pracovalo sa na regulácii potoka, postavil sa Dom smútku, prišlo sa k výstavbe materskej školy, k výstavbe fary, nového trávnatého ihriska a menších akciách pri skrášľovaní obce.

V 80-tych rokoch sa pokračovalo vo výstavbe. Vybuďovalo sa oplotenie cintorína, pokračovala úprava brehov potoka, postavili sa mosty v hornej časti obce, rekonštruovala sa Materská škola I., verejné osvetlenie, rozhlas, rozšíril sa vodovod a kanalizačné prípojky. Medzi najväčšie akcie sa zaradila plynofikácia obce; prvý rodinný dom bol napojený na plyn 9.11.1989.

Po roku 1989, ktorý priniesol zmeny do všetkých oblastí života sa pozornosť Obecného úradu zamerala na obecný vodovod, na výstavbu čistiarny odpadových vôd, na reguláciu povrchových vôd v Hlbokej ulici. Vytvárali sa podmienky: pre ďalšiu výstavbu rodinných domov, na generálnu opravu miestnych komunikácií, na budovanie kanalizácie, na výmenu vodovodných rozvodov, na rozšírenie cintorína a jeho ozvučenie a osvetlenie a ďalšie akcie.

Istebné sa v priebehu života jednej – dvoch generácií zmenilo z polofeudálnej, drevenej a chudobnej dediny na modernú dedinu s peknými murovanými domami, občianskou a kultúrnou vybavenosťou; má dobré vyhliadky na ďalší rozvoj v 21. storočí.

Použitá literatúra:

Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, Košice 1985

Kavuljak, A.: Historický miestopis Oravy, Bratislava 1955

Kolektív: Istebné vlastivedná monografia, Istebné 1996

Kolektív: Istebné, Dolný Kubín 2006